

SÖZ SANATI

Şener METE

Söz sanatı, söz ve sanat kelimelerinden oluşan bir tamlama... Söz, genel anlamda bir düşünceyi ifade eder; sanat ise duygudan kurallara, ustalıktan uygarlığa kadar birçok kavramı içinde barındırır. Sanatın iki temel vasfından birinin güzellik, diğerinin etkileycilik olduğunu söylediğimizde, söz sanatının ne olduğu aşağı yukarı ortaya çıkar.

Sözü sanata dönüştürebilecek kişinin, belli bir eğitim almış ve dil konusunda da yeterli bir kültür seviyesine erişmiş olması gerekir.

“Ben bugüne kadar nasıl konuştuysam öyle konuşmaya devam ederim. Dille ilgili eğitime, konuşmayı öğrenmek için dinlemeye ihtiyacım yok” diyenlere de bizim sözümüz yok. Eğer dil; yalnızca bakkaldan ekmek almak, dolmuşta ineceği yeri söylemek, birine adres sormak, balıkçıyla pazarlık yapmak için kullanılıyorsa elbette söz bir sanat sayılmaz ama 2 yaşına gelmiş çocuğunuz hâlâ konuşmıyorsa, 5 yaşında bir çocuk düzgün cümle kuramıyorsa, 10 yaşında çocuğunuz bir yabancıya ne istediğini tam olarak ifade edemiyorsa belki de sizin konuşmanızda bir eksiklik olduğu içindir. Çünkü dil yalnızca meram anlatmak değil, bir hedefe ulaşmak amacıyla da kullanılır. Sosyal bilimlerle ilgili bir derste sözlüye kalkan bir öğrencinin, işe girmek için mülakata alınan bir gencin, seçime giren bir muhtar veya milletvekili adayının söz sanatına ihtiyacı vardır. Evlilik planları yapan gençlerin kendilerini anlatabilmelerinin en kolay yolu, söz sanatını bilmekten geçer.

Sözü sanatkâr gibi kullanabilmek için dilimizin incelikleri kadar, o dili konuşan insanların genel zevklerini ve anlayışlarını, kültürlerini iyi bilmek gerekir. Örneğin, Prof. Dr. Muhittin Serin’in, hat sanatını anlatan kitabından seçtiğimiz şu paragrafa bakalım:

“Sanat bir lisandır. Kökleri mazide olan kahramanlıkların örf, âdet, inanç, müşterek duygu ve düşüncelerin lisanıdır. Sanat, beynelmilel değer taşımak-

la beraber, bir san'at eserinden, daha çok aynı kültür ve aynı dine mensup insanlar zevk alır. Bir Müslüman'ın güzel sesli bir hafızı dinlerken veya mehabetli bir mabet karşısında duyduğu manevi sükûtu, bir başka imana sahip kimsenin aynı derecede hissetmesi mümkün değildir. Çünkü sanat eserleri, içinde buldukları kültür ve inanç çevrelerini tatmin edecek şekilde vücut bulur.”¹

İşte bu sanat anlayışıyla dili birleştirebilmek önemlidir. Ortak dil ve ortak sanat bir araya gelebilirse söz ancak o zaman sanat olarak şekillenir. Atasözleri, maniler, ninniler, türküler; hep ortak dilin, ortak sanatla birleşmesi sonucu kalıcı olmuş. Örneğin yüzlerce yıldır aynı türkülerini dinlemekten bıkmamışız, hem çocuklarımıza hem torunlarımıza aynı ninnileri söylemişiz.

Bir milletin meydana getirdiği kültürel değerlerin bütünüdür halk kültürü ürünleri... Bunlar; toplumun ortak dokusu, milletin söz sanatlarındaki sembolüdür. Mesela Türk toplumu; doğa ile kucak kucağa yaşamayı sever, onu kendinden ayrı görmez. Sabah yelleriyle uyanır, güneşle yola çıkar, bülbüllerle ah eder, çiçeklerin üzerine uzanır. O, böyle bir ortamda hislenen ve “içten duyan” kişidir. İçindeki bu duygu, türkülere de yansır. Değişik tavır ve anlatımlarla, doğayı söz sanatıyla süsler.

*Seher yeli her yellerin başısın
Sabah olsun tan yerleri ışısın
Çiğ düşsün de gül goncalar üşüsün
Sen de muradına er seher yeli...*

diyerek türküler yakar...

İşte bu, söz sanatıdır ki hem güzel hem de etkileyicidir.

Zaten Anadolu'da söz sanatının ilk ustaları da genellikle âşıklar olmuştur. Âşığın dilinden, tezenenin vuruşuyla yükselen nağmeler ve karşılıklı atışmalar; önceleri düğün derneklerde halka ulaşmış, daha sonra da yayıncılığa konu olmuş. Günümüzde televizyonda izlediğimiz “Âşıklar Meclisi” gibi programlar, yüzyıllar öncesinden süzülüp gelen ortak sanatın günümüze ulaşmış hâlidir.

Tabii ki söz sanatlarının konuşma sanatı hâlinde geniş kitlelere ulaşması, ilk kez radyo ile mümkün olabildi. Söz sanatlarıyla ilgili nice programlar yapıldı, nice dil bilimciler ve halk bilimciler bu programlara katıldı. Onlar, bu programları sürekli takip edenlere güzel konuşma kurallarının birçok detayını keşfetme fırsatını verdiler. Bu programlarda, şairlerin yüreklere hitap eden şiirleri dinlendi.

1 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 16.

Söz sanatlarının kitabı olarak kayıtladığı en önemli ürünlerden biridir şiir.

Şiir, söz sanatı olmakla beraber musikiyi de beraberinde taşır çünkü şiir, söz ile musiki arasında kabul edilen bir lisandır. Sesli okunan bir şiirde mutlaka bir ahenk bulunur. Biz buna diksiyonda tonlama diyoruz. Şiirde tonlama ya da ahenk, kimi kez canlı ve hareketli kimi zaman ise ağır ve dramatiktir.

Şiir ne kadar ustalıkla yazılırsa o denli sanatkârane ve kalıcı olur.

Söz sanatındaki ustalık, pek çok şiirin yanı sıra Mehmet Hafid Bey'in şu eserinde de kendini gösterir:

*Dilhûn olurum yad-ı cemalinle senin ben
Çıkmaz gözümün nuru gözün dîdelerimden*

Söz sanatı yalnızca edebiyatta değil, yayıncılığın her alanında örneğin haberlerde kullanılabilir.

“Kurban Bayramı'nın ilk gününde ortalık yine kan gölüne döndü” diye bir haber yazabilirsiniz ama aynı haberi, “Kurban Bayramı'nın ilk gününde kurban kesim alanını dolduranlar, yoksullara dağıtacakları etlerin kendilerine ulaşmasını sabırsızlıkla bekledi” şeklinde de yazabilirsiniz.

Maç anlatan spikerler içinde en fazla ilgiyi, söz sanatlarını en çok kullananlar görmektedir. Bu arkadaşlarımızın benzetme sanatından yararlanarak oluşturdukları, anlatımı güçlendiren futbol deyimleri literatüre geçmiştir. “Altın değerinde 3 puan”, o takımın kazandığı puanın kendisi için ne kadar değerli olduğunu anlatan bir sözdür. “Ayağını raket gibi kullanmak”, “fırtına gibi esmek”, “oyuna fırtına gibi girmek”... gibi deyimleşmiş ifadeler yaratmıştır spikerlerimiz. Futbolcunun, pası takım arkadaşının tam ayağına gelecek şekilde atması karşılığında türetilen “ayağa oynamak”, sezon başladığında “ilk düdük çaldı”, “kaleyi koruyor”, “90'dan dönmek” gibi deyimlerin tamamı son 30-40 yıl içinde söz varlığımıza katıldı. Bunun en önemli sebebi de son 40 yıl içinde mikrofona geçen spikerlerin ya alanlarında ciddi bir eğitim alması ya da en az bir yükseköğretim mezunu olmalarıdır diyebiliriz.

Bütün bu anlattıklarımızdan, söz sanatının sözün kalıcılığını sağladığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da ancak dile hâkim olmak ile sağlanabilir. Bunu gerçekleştirebilmek için de az da olsa dil konusuna eğilmek ve fırsat buldukça Türk diliyle ilgili araştırmaları okumak gerekir çünkü sözlerimizin bir sanatkârın ince ve rakik dokunuşları gibi dinlenmeye değer olması, söz sanatı kavramını anlamamıza bağlıdır.